

Raymond Cousse/Jean-Luc Bitton: *Emmanuel Bove, la vie comme une ombre*. Le Castor Astral

Wie ooit iets van Emmanuel Bove (1898-1945) heeft gelezen, ontkomt moeilijk aan een ietwat gênant soort nieuwsgierigheid naar de persoon van de auteur. Waar komt het breekbare pessimisme dat zijn teksten kleurt vandaan? Wat is de herkomst van al die discrete (vandaar de gêne bij de nieuwsgierigheid) anti-helden, wier schamele levens met zoveel pijnlijk inlevingsvermogen worden verteld in romans als *Mes amis*, *Armand*, *Journal écrit en hiver*, *La coalition*, *Le piège*, *Un homme qui savait* - om mij nu even te beperken tot de boeken die ook in het Nederlands zijn vertaald?

Lange tijd was Emmanuel Bove een volslagen onbekende. Tussen 1946 en 1977 bestond zijn naam niet eens in de Franse literatuurgeschiedenis. Incidentele pogingen tot eerherstel, onder andere door Samuel Beckett, drongen niet door tot het grote publiek. Pas aan het eind van de jaren zeventig lukte dat wel, toen hardnekkige bewonderaars als Raymond Cousse en Peter Handke het stilzwijgen rondom Bove wisten te verbreken. Daarna is het snel gegaan. De ene heruitgave volgde op de andere, en sinds kort is vrijwel het hele oeuvre van meer dan dertig titels weer beschikbaar.

Alleen wie Bove zelf is geweest, bleef oningevuld. Een biografie, geschreven door Raymond Cousse en Jean-Luc Bitton, brengt hier nu verandering in. Meer dan tien jaar lang heeft Cousse, in Nederland vooral bekend als de auteur van *Strategie voor twee hammen* (dat ook voor toneel werd bewerkt), de getuigenissen van vrienden en familieleden verzameld. In 1991 pleegde hij zelfmoord, na pas één hoofdstuk te hebben geschreven; de biografie werd op grond van het bijeengebrachte materiaal voltooid door Bitton, die zelf een film over Bove op stapel heeft staan.

Of de zelfmoord iets met Bove te maken heeft, weet ik niet, maar hij tekent de sfeer van doem en onheil die blijkbaar onvermijdelijk is in de omgeving van deze schrijver. Zijn werk heeft iets besmettelijks. De hulpeloosheid van zijn hoofdpersonen, hun overgevoeligheid en gemis aan defensie, onthult een *condition humaine* die - als het niet zo pathetisch klonk - alleen maar verpletterend kan worden genoemd. Hun kwetsbaarheid is zo totaal, dat het bijna bedreigend wordt voor lezers die zelf wel een vorm van protectie hebben gevonden tegen de feiten van het bestaan.

Hoewel de biografie (op het dieper gravende eerste hoofdstuk van Cousse na) niet zo heel veel meer biedt dan een aangeklede chronologie, bevestigt zij volledig het vermoeden van een complexe persoonlijke noodzaak achter Bove's productieve schrijverschap. Bove is gaan schrijven om een verleden dat hem met schaamte en schuldgevoelens vervulde te bezweren. Schamen deed hij zich allereerst voor zijn herkomst. Zijn vader (die Emmanuel Bobovnikoff heette) was een uit Rusland gevluchte jood, zijn moeder een eenvoudig dienstmeisje uit Luxemburg.

Beiden ontmoetten elkaar aan het eind van de vorige eeuw in Parijs, maar erg lang hield hun huwelijk niet stand. Nog voordat een tweede zoon werd geboren, had vader Bobovnikoff zijn gezin verlaten voor een rijke maitresse van Engelse afkomst, Emily Overweg, die weldra voor zoon Emmanuel zou veranderen in een aanbeden stiefmoeder. 'À Emily, love from her son', luidt de opdracht in een van diens latere

romans.

Wat in de biografie over de vader wordt verteld is zonder meer fascinerend en herinnert - als zoveel bij Bove - aan een roman van Patrick Modiano. Hij moet een onverbeterlijk fantast zijn geweest, die nu eens poseerde als leraar dan weer als drukker of uitgever, maar die in werkelijkheid zijn leven lang niets uitvoerde. Een even ongrijpbare als onverantwoordelijke man, die naar eigen zeggen weigerde te werken zolang er genoeg mensen rondliepen met te veel geld, op wier zak hij kon teren. Dat laatste heeft hij dan ook, en niet zonder succes, gedaan.

Zijn vrouw en zijn jongste zoon, die tot haar dood in 1937 bij zijn moeder bleef wonen, hebben zijn voorbeeld gevolgd, zij 't met aanzienlijk minder succes. In rancuneuze afhankelijkheid bleven zij om geld aankloppen bij de man die hen in de steek had gelaten, zonder ooit zelf iets aan hun positie te doen. Na diens dood was de maîtresse aan de beurt en toen Bove als schrijver naam begon te maken, meenden zij er recht op te hebben door hem te worden onderhouden. Het is aandoenlijk om te lezen hoe hij op hun schaamteloze smeekbeden heeft gereageerd, met brieven vol onrealistische beloften en inderdaad met geld, ook wanneer hij en zijn vrouw (Bove trouwde in 1921) zelf amper genoeg hadden voor hun levensonderhoud.

Dat Bove ooit aan hun verstikkende greep had kunnen ontkomen, mag overigens een klein wonder heten. Volgens Raymond Cousse was zijn ontsnapping te danken aan Emily Overweg, die hem tussen 1910 en 1916 onder haar hoede nam. Zij bezorgde hem, gedeeltelijk op Zwitserse en Britse internaten, een 'goede opvoeding' en wat nog het belangrijkste van al was: zij bracht hem in aanraking met de kunst en de literatuur. Zonder Emily zou Emmanuel Bobovnikoff junior nooit Emmanuel Bove zijn geworden.

De literatuur werd zijn uitweg. Maar helemaal wist hij zich toch niet te onttrekken aan de invloed van zijn bizarre jeugd. De instabiliteit (weggelopen vader, eeuwig geldgebrek, gedwongen verhuizingen) bleef hem zijn hele leven parten spelen. Zozeer zelfs dat hij later het onverantwoordelijke gedrag van zijn vader zou herhalen, want ook Bove verliet vrouw en kinderen voor een rijke maîtresse. In 1930 trouwde hij met Louise Ottensooser, een volgende en eveneens gefortuneerde geliefde, afkomstig uit een mondaine joodse familie.

Bove leefde voor zijn werk en schreef als een bezetene. Na in 1924 onder de hoede van zijn ontdekster Colette te hebben gedebuteerd met *Mes amis*, nog altijd een van zijn beste boeken, volgden de romans en verhalen elkaar in hoog tempo op. Alleen al in 1927 en 1928 publiceerde hij meer dan elf verschillende titels, waaronder de roman *La coalition* die een schrijnend portret bevat van zijn in armoede en verbittering samenlevende broer en moeder. De roman leverde hem in 1928 (samen met *Mes amis*) de Prix Figuière op, destijds de hoogst gedoteerde literaire prijs in Frankrijk.

De prijs markeert de top van Bove's literaire carrière. Daarna ging het geleidelijk bergafwaarts. De crisis deed het fortuin van tweede vrouw wegsmelten en had bovendien ernstige repercussies op de Franse boekenmarkt. Bove bleef niettemin schrijven en publiceren tot 1939, met journalistiek werk de verminderde inkomsten compenserend. Daarnaast was hij met Louise (die er communistische sympathieën op

na hield) actief in het *Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes*. Dat maakt het begrijpelijk - nog afgezien van hun gedeeltelijk joodse afkomst - dat zij in 1942, vlak vóór de Duitse bezetting van de 'vrije zone', zijn uitgeweken naar Noord-Afrika, in de vergeefse hoop via deze omweg in Engeland te kunnen komen.

De melancholie, passend bij de ballingschap en bij de neergang van de roem maar feitelijk van meet af aan present in Bove's werk, had al lang daarvóór bezit van hem genomen, getuige deze dagboeknotitie uit 1938: 'Ik ben veertig. Ik kijk naar het verleden, want dat is nu het belangrijkste deel van zijn leven geworden. (...) Ik zie slechts duizenden en duizenden onbenullige feiten. Niets groots, niets nobels, niets dat het verdient om vermeld te worden. Niets komt me tragischer voor in het leven dan dit soort afsluiting, die naderbij komt naarmate we ouder worden. Langzaam maar zeker wordt het voorlopige definitief'.

Echt definitief werd alles pas in 1945, toen Bove, teruggekeerd in het bevrijde Frankrijk, op 13 juli aan de slepende gevolgen van een vele jaren eerder opgelopen pleuritis overleed. In het laatste jaar van zijn leven had hij nog twee romans gepubliceerd, *Le piège* en *Départ dans la nuit* (beide naar aanleiding van zijn ervaringen tijdens de oorlog), maar anders dan voorheen kreeg hij nu nauwelijks enige aandacht. Bove's pessimisme en zijn volstrekt onheroïsche kijk op de bezetting vielen in de roes van de bevrijding te zeer uit de toon.

Het gebrek aan weerklank in 1945 luidde het grote vergeten in, waaraan pas meer dan dertig jaar later een eind zou komen. Bove's naam verdween uit de literaire herinnering. Eindelijk deelde hij volledig het lot van zijn hoofdpersonen, bezweken onder de last van de werkelijkheid, over het hoofd gezien als een schim uit het vooroorlogse verleden. Een onbegrijpelijk onrecht, dat echter één voordeel had: toen men vijftien jaar geleden zijn spoor terugvond, kon uit de diepte van de vergetelheid een geheel nieuw en verrassend oeuvre worden opgedolven, als een archeologische schat waarvan niemand behalve de eigenwijze schatgravers het bestaan ook maar had vermoed.

(*de Volkskrant*, 10-6-1994)